

Kuinka moni osaa suomea ja kveeniä Pohjois-Norjassa?

Torkel Rasmussen

Selvitys saamen kielen käytöstä herätti melkoisesti kiinnostusta kun se julkaistiin vuonna 2001. Tutkimuksen suoritti Saamelaisten Elinkeino- ja Tutkimuskeskus (Samisk Nærings- og utredningscenter) silloisen Saamen kielineuvoston (Samisk språkråd) pyynnöstä. Selvitys sisältää jonkin verran tietoa myös Norjan suomen- ja kveeninkielisistä. Näitä tietoja ei ole juuri ennen käsitelty eikä julkaistu. Artikkelini tarkoitus on esitellä tätä uutta tietoa.

Yhtä ja toista voi lukea jo suoraan tutkimusraportista. Siitä selviää, että 11 prosenttia yli 18-vuotiaasta väestöstä tutkitulla alueella osaa suomea. 6 prosenttia on vastannut osaavansa kveeniä. 13 prosenttia on ilmoittanut että he osaavat joko suomea tai kveeniä tai molempia.

Muita kveenejä ja suomalaisia koskevia lukuja ei raportissa ole, mutta voimme laskea suomen- ja kveeninkielisten määrät tutkitun alueen asukkaiden kokonaismäärästä. Näin päädyimme seuraaviin lukuihin: 10 340 henkilöä, jotka osaavat suomea ja 5 640 jotka osaavat kveeniä. Näitä lukuja ei voida laskea yhteen, koska monet osaavat sekä suomea että kveeniä. Tämän vuoksi kokonaismäärä henkilöitä, jotka osaavat joko kveeniä tai suomea tai molempia, on 12 220.

Uusia laskelmia

Olen tutustunut edellä mainitun tutkimuksen raakamateriaaliin saamen kielen pro gradu-työni yhteydessä, ja olen tehnyt joitakin laskelmia suomen ja kveenin

kielen taidoista Pohjois-Norjassa. Koko Finmarkku ja Pohjois-Troms ovat mukana tutkimuksessa lukuunottamatta Kieruaa (Skjærvøy). Lisäksi tutkimuksia on suoritettu joissakin Sisä-Tromsin, Etelä-Tromsin, Nordlandin, Etelä- ja Pohjois-Trøndelagin ja Hedemarkin kunnissa. Yksinkertaisuuden vuoksi olen poistanut eteläisimmät kunnat taulukoista. Niissä suomen- ja kveeninkieliset asuvat niin hajallaan, etten ole katsonut tarkoituksenmukaiseksi ottaa niitä mukaan. Tästä seuraa, että taulukoiden summat eivät vastaa niitä lukuja kveenin- ja suomenkielisistä, joista olen edellä kertonut.

Tutkimus

Kunnat valittiin sillä perusteella, että niissä oletettiin asuvan saamenkielisiä, mutta alue kattaa samalla myös tärkeitä osia kveenialueesta. Se on myös samalla alue, jossa voi olettaa asuvan paljon suomenkielisiäkin. Aineistosta puuttuu kuitenkin tärkeitä alueita, jotka eivät olleet mukana tutkimuksessa, esimerkiksi Tromssa ja Kierua.

Kielitaitoa koskevat tiedot saatiin puhelin-kyselyllä, jonka suoritti mielipidemittauksia ja muita selvityksiä tekevä tunnettu tutkimuslaitos *Opinion* ajalla 1.2.-31.3.2000. Kielitaidoista haastateltiin 5 751 henkilöä. Tarkoituksena oli löytää saamenkielisiä perusteellisempaa tutkimusta varten muun muassa vastaamaan kysymyksiin saamen kieleen kohdistuvista asenteista ja muodostaa samalla vertailuryhmä, joka ei osaa saamea.

Kielitaidon määritelmä oli melko avoin ja vaatimaton. Tämä käy ilmi jo ensimmäisestä kysymyksestä: ”Aluksi kysymys siitä mitä kieliä osaat tai ainakin jossain määrin ymmärrät. Ymmärtämisellä tarkoitamme että pystyt seuraamaan tavallista keskustelua. Luettelen tässä joitakin kieliä ja haluaisin tietää missä määrin osaat tai ymmärrät niitä.” Sen jälkeen haastattelija luetteli: ”Englanti, saksa, venäjä, ruotsi, saame, suomi, ranska, kveeni, ei mikään näistä”, ja merkitsi samalla vastaukset muistiin.

Suomen- ja kveeninkielisiä ei haastateltu tarkemmin

Henkilöiltä, joita haastateltiin saamen kielen taidoista, kysyttiin kuinka hyvin he osasivat kieltä. Kahdeksan prosenttia saamea osaavista ymmärsi kieltä, mutta ei osannut puhua sitä. Melkein puolet saamenkielisistä ilmoitti, että he osasivat saamea paremmin tai yhtä hyvin kuin toista kieltään, jonka he osasivat parhaiten. Toinen kieli oli useimmille norja, mutta ei kaikille.

Tällaisia lisäkysymyksiä eivät saaneet suomen- ja kveeninkieliset. Samantapaisia johtopäätöksiä kuin saamen kielessä ei sen tähden voi tehdä heidän kielitaidoistaan. Sen sijaan tutkimuksen raakamateriaalista voi nähdä missä suomen- ja kveeninkieliset asuvat.

Suomen- ja kveeninkielisten laskeminen

Olen laskenut suomen- ja/tai kveeninkielisten määrän jokaisessa tutkitussa kunnassa (taulukko 1), kveeninkielisten määrän kussakin kunnassa (taulukko 2) ja niiden henkilöiden määrän, jotka osaavat sekä saamea että kveeniä tai suomea (taulukko 3). Yli 18-vuotiaiden asukkaiden kuntakohtaisen määrän vuonna 2000 olen saanut internetistä Tilastollisen keskustuimiston tilastopankista

(Statistisk Sentralbyrås statistikkbank, Internet). Prosentuaalisen osan aikuisen väestön suomen, kveenin tai saamen kielen taidoista ja näiden taitojen eri yhdistelmistä olen hakenut Opinionin tutkimusaineistosta ja käsitellyt Exel-laskuohjelmalla.

Muistutan vielä, että esittämiäni lukuja ei pidä ottaa liian kirjaimellisesti. Kun haastateltujen määrä on 5751, virhemarginaali on vähemmän kuin yksi prosentti koko alueella. Mutta kun jaamme lukumäärän kunnittain ja haastateltujen lukumäärät pienenevät, on myös virhemarginaali suurempi. Tämä käy taulukoissa ilmi omassa sarakkeessaan ”virhemarginaali prosentteina (+/-)”.

Etelä-Varenki suurin

Olen yhdistänyt kveenin ja suomen kielen luvut välttääkseni päällekkäisyyttä. Tämä tarkoittaa sitä että jos joku henkilö on vastannut osaavansa sekä suomea että kveeniä, häntä ei lasketa kahta kertaa, vaan esitetään suomen/kveeninkielisenä. Suurimmat ”suomen/kveeninkieliset kunnat” ovat näin ollen - melko odotuksenmukaisesti - Etelä-Varenki (1808), Vesisaari (1151), Alattio (1089) ja Porsanki (966). Pieni yllätys on ehkä se, että prosentuaalisesti suurimmat ”suomen/kveeninkieliset kunnat” ovat Kaarasjoki 32,9 prosenttia (689), Koutokeino 32,8 prosenttia (739) ja Teno 30,5 prosenttia (724).

Tulkitsen viimeksi esitettyjä lukuja ensiksi. 36 prosenttia niistä jotka osaavat suomea/kveeniä osaavat myös saamea. Suomen/kveeninkielisten lukumäärä on lähes sama kuin niiden henkilöitten, jotka osaavat sekä saamea että suomea/kveeniä Koutokeinossa ja Kaarasjoella. Tenossa asuu noin 477 henkilöä jotka osaavat sekä saamea että suomea/kveeniä ja noin 250 jotka osaavat suomea ja/tai kveeniä, mutta eivät saamea. Selitys voi olla niin yksinkertainen, että kyse on saamelaisista, jotka ovat oppineet suomea Suomen läheisyyden vuoksi ja Suomen saamelaisista, jotka ovat muuttaneet naapuri-

kuntiin Norjaan. Tenossa voi alkuperäisen suomen/kveeninkielisen väestön lisäksi olla suomalaisia siirtolaisia.

Vähemmän Pohjois-Tromsissa

Kauempana lännessä – Pohjois-Tromsissa – asuu myös huomattava suomen- ja/tai kveeninkielinen väestö. Melko suuri osa näistä osaa myös saamea. Raisin kunnassa on 470 suomen/kveeninkielisiä, heistä 130 osaa myös saamea. Isovuonossa luvut ovat 292 ja 120, Kaivuonossa 234 ja 132, Yykeässä 220 ja 73 ja Naavuonossa 96 ja 38.

Pohjois-Tromsin suomen/kveeninkielisten määrä on sekä prosentuaalisesti että absoluuttisina lukuina paljon alhaisempi kuin Länsi- ja Itä Finmarkun määrä. Syitä voivat olla aikaisemmin alkanut kielenvaihto, ankarampi norjalaistamispainne ja vähäisempi määrä uusia suomalaisia siirtolaisia. Tarkempi tutkimus aiempien sukupolvien kielitaidosta ja muuttoreiteistä voisi antaa vastauksia, mutta käytössäni olevan materiaalin pohjalta ei voida vetää johtopäätöksiä. J.A. Friisin etnografinen kartta vuodelta 1860 näyttää kuitenkin, että Pohjois-Tromsin alueella oli tuolloin huomattava suomenkielinen väestö. Kaiken kaikkiaan ilmoitettiin Pohjois-Tromsin suomalaisten määräksi 1677. Lisäksi 277 norjalaista ja 455 saamelasta osasi suomea.

Ero kveenin- ja suomenkielisten välillä

Tähän saakka en ole tehnyt eroa kveenin- ja suomenkielisten välillä. Kveeninkieliset on kuitenkin mahdollista jakaa myös kunnittain (taulukko 2). Silloinkin on Etelä-Varenki (929) kärjessä, seuraavana Vesisaari (700), Porsanki (619) ja Alattio (574). Yli puolet Etelä-Varengin kveenin/suomenkielisistä osaavat siis kveeniä, samoin n. 2/3 Vesisaaren, Porsangin ja Alattion suomen- ja kveeninkielisistä.

Sisä-Finmarkussa sen sijaan paljon vähemmän suomen/kveeninkielisistä osaa

kveeniä, mikä voi tukea teoriaa, jonka mukaan kyse on saamelaisista, jotka ovat oppineet suomea Suomen läheisyyden vuoksi ja Suomen saamelaisista jotka ovat muuttaneet Norjaan.

Itä-Finmarkun suhteellisen suuri määrä kveeninkielisiä on ehkä hieman yllättävää, sillä juuri täällä julkisesti on eniten vastustettu kveeni-nimitystä ja kveenin kielen määrittelemistä omaksi kielekseen. Mutta tulos voi myös johtua kysymyksen asettelusta. Ihmiset voivat itse olla sitä mieltä että he puhuvat suomea, kun taas kveeni on toinen kieli, jota he myös ymmärtävät. Mutta tämä on vain arvailua.

Sekä suomea että kveeniä

Kuinka tavallista on sitten osata sekä suomea että kveeniä? 4 % kaikista tutkimuksessa haastatelluista on selittänyt osaavansa sekä suomea että kveeniä. Tämä merkitsee 30 % suomen- ja/tai kveeninkielisistä. Näiden prosentuaalinen jakautuminen on epätasaista. On selvästi vähemmän sellaisia, jotka osaavat kveeniä osaamatta suomea, kuin sellaisia jotka osaavat suomea osaamatta kveeniä. Toisin sanoen monet osaavat suomea, mutta eivät kveeniä.

65 % suomenkielisistä on ilmoittanut ettei osaa kveeniä. 32 % kveeninkielisistä on vastannut, ettei osaa suomea. Suureen määrään suomenkielisiä, jotka eivät osaa kveeniä, voi olla syynä vastahakoisuus kutsua kieltä kveeniksi, mutta myös se että tähän ryhmään kuuluu suomalaisia siirtolaisia, jotka eivät ole oppineet kveeniä, vaan jotka ovat oppineet suomensuomea koulussa. Toistan tässä itseäni, lukumateriaalini perusteella ei ole syytä tehdä mitään johtopäätöksiä.

Sukupuolieroja

Opinionin materiaalissa on eräs huomionarvoinen ero saamenkielisten ja suomen- ja/

tai kveeninkielisten välillä. 45,7 % suomenkielisistä on naisia ja 54,3 % miehiä. Vastaavat luvut kveeninkielisten kohdalla ovat 48,1 % naisia ja 51,9 miehiä. Saamen kielen suhteen on sukupuolijakauma päinvastoin: 53 % saamenkielisistä on naisia ja 47 % miehiä.

Tässä en valitettavasti ole voinut käyttää koko tutkimusta koskevia lukuja, koska sukupuoli on rekisteröity vain niiden keskuudessa, jotka olivat jatkossa mukana tutkimuksessa. Toisin sanoen tutkimuksen perustana on 1001 ei-saamenkielistä ja 954 saamenkielistä. Näiden joukossa oli 158 kveeninkielistä ja 337 suomenkielistä. Tämä taas osoittaa, että esitetyt luvut eivät ole tilastotieteellisesti päteviä, vaan niitä voi pitää myös merkillisenä yhteensattumana.

Yhteenveto

”Tutkimus saamen kielen käytöstä Norjassa” sisältää melkoisesti tietoa suomen- ja kveeninkielisten kielitaidoista ja heidän maantieteellisestä asuinalueestaan Pohjois-Norjassa. On mahdollista nähdä kuinka he sijoittuvat tutkimusalueelle, ja kuinka monta heistä osaa suomea, kveeniä tai molempia. Olen myös osoittanut, että suuri osa niistä jotka osaavat suomea tai kveeniä, osaavat myös saamea (36 %). Alueen jakaminen vyöhykkeisiin osoittaa, että vain pieni osa kveenin/suomenkielisistä Sisä-Finmarkussa ja Pohjois-Tromsissa osaa kveeniä, mutta enemmistö kveenin/suomenkielisistä sekä Itä- että Länsi Finmarkussa ilmoittaa osaavansa

kveeniä.

Kveenin ja suomen kielen tilannetta Norjassa on mahdollista tutkia saman mallin mukaan kuin mitä käytettiin ”Tutkimuksessa saamen kielen käytöstä”. Se vaatisi luonnollisesti tutkimusalueen uudelleen arviointia ja kysymysten läpikäymistä, jotta voitaisiin päätellä ovatko ne yhtä olennaisia suomen- ja kveeninkielisille kuin ne olivat saamenkielisille.

Suomentanut Marjatta Norman

Lähteet:

Ravna, Ellen 2000: *Undersøkelsen om bruken av samisk språk*. Rapport. Samisk nærings og utredningssenter. Tana.

Tallmateriale fra Opinions undersøkelse i SPSS format

Opinions hjemmeside på internett: www.opinion.no

Statistisk sentralbyrås hjemmeside på internett: www.ssb.no

Friis, J.A. 1861: *Etnografis kart over Finnmark*: Hjemmeside på internett: <http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/1861oversikt.html>

Taulukko 1: Suomea tai kveeniä tai molempia taitavien henkilöiden jako kunnittain. Oikealla oleva sarake osoittaa virhemahdollisuuden suuruuden prosentteissa. Luvuissa on tietty virhemahdollisuus, ja niitä ei voi pitää aivan täsmällisinä todisteina. * ei ilmoitettu

Kunta	Yli 18-vuotiaat asukkaat vuonna 2000	Suomen- ja/tai kveenin kielet prosentteissa	Suomen- ja/tai kveenin kielet määrä	Virhemahdol- lisuus prosentissa (+/-)
Etelä-Varenki	7283	24,8	1808	2,7
Vesisaari	4591	25,1	1151	3,2
Alattio	11983	9,1	1089	2,2
Porsanki	3404	28,4	966	6,3
Kautokeino	2254	32,8	739	2,9
Teno	2372	30,5	724	7,9
Kaarasjoki	2095	32,9	689	3,9
Hammerfest	6986	6,9	484	2,2
Raisi	3663	12,8	470	3,7
Vuorea	2131	14,8	316	*
Isovuono	1462	20,0	292	6,9
Kaivuono	1831	12,8	234	8,7
Yykeä	2481	8,9	220	4,1
Båtsfjord	1913	10,6	203	3,7
Uuniemi	770	25,0	193	12,9
Bardu	2983	5,1	153	1,6
Valasnuora	893	15,0	134	12,4
Kappa	2738	4,6	125	3,8
Lebesby	1141	9,5	109	7,4
Skånland	2433	4,4	107	5,4
Naavuono	1148	8,3	96	6,9
Tysfjord	1759	4,6	80	5,8
Sørreisa	2469	3,2	80	3,4
Berlevåg	944	7,4	70	9
Lappea	1106	5,9	65	8,9
Tjeldsund	1207	4,8	57	*
Gamvik	1008	5,5	55	3,7
Lavangen	821	5,7	47	11,5
Mosea	1181	3,0	35	4,1
Hasviika	932	3,3	31	6,4
Salangen	1794	1,0	18	1,9
Evenes	1225	0,0	0	*
Yhteensä			10840	

Taulukko 2: Norjan kveeninkielisten kunnittainen jako. Luvuissa on tietty virhemahdollisuus ja niitä ei voi pitää aivan täsmällisinä todisteina. Oikeanpuoleinen sarake näyttää virhemahdollisuuden suuruuden prosentteissa. * ei ilmoitettu.

Kunta	Yli18-vuotiaat asukkaat vuonna 2000	Kunnan kveeninkieliset prosentteissa	Kunnan kveeninkieliset yhteensä	Virhemahdollisuudet prosentteissa (+/-)
Etelä-Varenki	7283	12,8	926	2,7
Vesisaari	4591	15,2	700	3,2
Porsanki	3404	18,1	617	6,3
Alattio	11983	4,8	574	2,2
Teno	2372	11,7	277	7,9
Kaarasjoki	2095	10,3	215	3,9
Raisi	3663	4,9	178	3,7
Vuorea	2131	8,3	178	*
Koutokeino	2254	7,8	175	2,9
Hammerfest	6986	1,9	136	2,2
Uuniemi	770	13,6	105	12,9
Isovuono	1462	7,1	103	6,9
Naavuono	1148	8,3	96	6,9
Båtsfjord	1913	4,5	87	3,7
Yykeä	2481	1,8	44	4,1
Kaivuono	1831	2,4	44	8,7
Tjeldsund	1207	3,2	38	*
Bardu	2983	1,3	38	1,6
Lebesby	1141	3,2	36	5,4
Skånland	2433	1,5	36	5,4
Berlevåg	944	3,7	35	9
Sørreisa	2469	1,3	32	3,4
Kappa	2738	1,1	31	3,8
Valasnuora	893	3,3	30	12,4
Lavangen	821	2,9	23	11,5
Tysfjord	1759	1,1	20	5,8
Gamvik	1008	1,8	18	3,7
Mosea	1181	1,5	18	4,1
Lappea	1106	0,0	0	8,9
Hasviika	932	0,0	0	6,4
Salangen	1794	0,0	0	1,9
Evenes	1225	0,0	0	*
Yhteensä			4815	

Taulukko 3: Saamea ja suomea, vaihtoehtoisesti kveeniä, tai sekä saamea, suomea että kveeniä taitavien asukkain jako kunnittain. Oikealla oleva sarake näyttää virhemahdollisuuden suuruuden prosenteissa. Luvuissa on tietty virhemahdollisuus, ja niitä ei voi pitää aivan täsmällisinä todisteina. * ei ilmoitettu

Kunta	Yli 18-vuotiaat asukkaat vuonna 2000	Saamen ja suomen/ kveeninkieliset prosentteissa	Saamen ja suomen/kveenin- kieliset asukkaat yhteensä	Virhemahdol- lisuus prosente- issa (+/-)
Koutokeino	2254	31,7	714	2,9
Kaarasjoki	2095	32,2	674	3,9
Teno	2372	20,1	477	7,9
Porsanki	3404	14,0	475	6,3
Etelä-Vanrenki	7283	4,1	299	2,7
Alattio	11983	2,2	265	2,7
Vesisaari	4591	5,1	233	3,2
Uuniemi	770	20,5	158	12,9
Hammerfest	6986	1,9	136	2,2
Kaivuono	1831	7,2	132	8,7
Raisi	3663	3,5	130	3,7
Isovuono	1462	8,2	120	6,9
Valasnuora	893	8,3	74	12,4
Yykeä	2481	3,0	73	4,1
Båtsfjord	1913	3,0	58	3,7
Skånland	2433	2,2	53	5,4
Lappea	1106	3,9	43	8,9
Tysfjord	1759	2,3	40	5,8
Naavuono	1148	3,3	38	6,9
Lebesby	1141	3,2	36	7,4
Sorreisa	2469	1,3	32	3,4
Kappa	2738	1,1	31	3,8
Bardu	2983	0,6	19	1,6
Hasviika	932	1,6	15	6,4
Lavangen	821	0,0	0	11,5
Berlevåg	944	0,0	0	9
Vuorea	2131	0,0	0	*
Mosea	1181	0,0	0	4,1
Gamvik	1008	0,0	0	3,7
Salangen	1794	0,0	0	1,9
Tjeldsund	1207	0,0	0	*
Evenes	1225	0,0	0	*
Yhteensä			4328	